

ПРОФЕСІЯ – ЕКСПОЗИЦІОНЕР (методичні нотатки)

Музейна культура наразі переживає модернізацію. Завдання, що впродовж сторіч вважалися для музею головними – збирати, зберігати, досліджувати та демонструвати – не розглядаються більше суспільством як пріоритетні. Сьогодні найважливішим завданням музею називають комунікацію, коли відвідувач з пасивного споживача перетворився на співучасника музейної творчості. Проте для реалізації цього завдання необхідна визначальна форма існування музею – сучасна експозиція, тобто просторова інтерпретація музейних комунікацій з певною метою: науковою, освітньою, художньою. Кожна мета передбачає свій метод експонування, свій інструментарій, свої форми спілкування з відвідувачем. Оскільки методи і методика побудови експозиції не є головною темою цієї роботи, обмежимося лише переліком основних методів проектування музейних експозицій. Це, перш за все – ілюстративний або ілюстративно-тематичний, колекційний, музейно-образний та ансамблевий. Саме так визначає з великої кількості дефініцій традиційні методи один з відомих сучасних музеологів Т.П. Поляков. Свій власний метод, який вважає сучасним та перспективним, учений називає художньо-міфологічним.

Згадуючи про різноманітні методи проектування експозицій, про різні підходи до цього питання, хочеться акцентувати роль авторів-експозиціонерів у створенні сучасної експозиції, зокрема військово-історичного музею.

Т.П. Поляков, виходячи з власного досвіду, стверджує, що автор має три іпостасі:

Сценариста, який створює вербальний проект експозиції, та очолює групу концептуалістів, наукових консультантів, експозиціонерів;

Художника-Режисера, який займається створенням архітектурно-художнього проекту та його реалізацією у музейному просторі;

Продюсера (Адміністратора), який бере на себе відповідальність за творчі фантазії Сценариста і Художника та організовує групу помічників-адміністраторів, юристів, економістів, менеджерів тощо.

Проте це – в ідеалі, на практиці ж, в умовах навіть національного музею, часто-густо одній людині доводиться бути і сценаристом, і адміністратором.

Отже, яким має бути сьогодні автор музейної експозиції. Відразу зазначимо, що реальне музейне життя, зокрема Національного музею історії України у Другій світовій війні, багато в чому не співпадає з теорією. По-перше, в Україні, на жаль, ще не склалася професійна музеологічна Школа, а відтак немає відповідних фахівців; по-друге, абсолютна більшість українських музеїв відчуває значні фінансові проблеми, що заважають залучити, запросити справжніх професіоналів, навіть якщо б подібні знайшлися. Тому музеї зазвичай покладають завдання і Сценариста, і Режисера, і Продюсера на творчу групу, до якої входять, як правило, досвідчені музейники-науковці та художники. Зазначимо, що Меморіалу пощастило, адже його Головним художником є знаний музейний фахівець – Народний художник України А.В. Гайдамака, а на рахунок науковців декілька стаціонарних та десятки виставкових експозицій.

Досвід роботи Меморіального комплексу свідчить, що будь-яку людину з якісною гуманітарною освітою можна навчити складати етикетаж, готувати тематико-експозиційний план, тим більше, що в Меморіальному комплексі він є завершальною фазою в роботі над експозицією, проте продукувати ідеї, розробляти тематику та забезпечувати концептуальність може далеко не кожний науковець. Отже, які якості мають бути притаманні фахівцю-експозиціонеру, що він має знати та вміти?

Це, безумовно, людина освічена, проте гуманітарна освіта (йдеться про історичні та воєнно-історичні музеї) не забезпечить необхідного музейнику комплексу знань. Тому постійна робота з поглибленого й розширеного дослідження конкретної експозиційної теми – головне завдання експозиціонера. Він має знати всі нюанси та новітні тенденції у розвитку тих чи інших питань, слідкувати за актуальними тенденціями, виокремлювати спірні та дискусійні аспекти, вміти чітко аналізувати, систематизувати, а також аргументовано висловлювати власну точку зору. Окрім академічних, суто наукових знань, експозиціонер має досконало вивчити музейну колекцію. Тоді у синтезі теорії з конкретним музейним предметом за умови нетрадиційного, творчого погляду на експозицію, може народитися справжній шедевр. В одному з експозиційних залів музею, де йдеться про ціну визволення України, вміщено зовсім не характерні для воєнно-історичного музею експозити – дві поминальні книжки селянки з Чернігівщини Парасковії Гавриш.

40-річна вдова самотужки виростила п'ятьох синів, чий імена були вписані до поминальної книжки на сторінку «За здоров'я». Під час війни п'ятеро братів – Гавришів воювали на фронтах, а мати поступово перенесла імена трьох із них до книжки на сторінку «За упокій». Ці документи демонструють не лише жертвність однієї конкретної української родини, а й віддзеркалюють трагедію всієї України, що втратила у війні, за деякими даними, близько 10 млн осіб.

Зрозуміло, що подібна експозиційна інтерпретація, як і введення у науковий колекційний фонд, здавалося б, непрофільних джерел під силу досвідченому фахівцю, творчій, неординарній особистості.

Відтак, ми знову повертаємося до індивідуальних рис музейника-експозиціонера.

Глибокі знання теми, музеологічний досвід, здатність користуватися результатами міждисциплінарних комплексних досліджень – це може гарантувати справжній експозиційний успіх, але він багато в чому залежить від ерудиції, творчого підходу та особистих якостей.

Творча особистість у багато разів нужніше музею, ніж науковець, екскурсовод, методист. Навіть повна відсутність вакансій не гарантує творчої атмосфери в музеї. Він у своїй різноманітності та унікальності колекцій залежить від конкретних людей, які вміють реалізувати музейні можливості. Неабияка роль у цьому належить справжньому експозиціонеру.

Професійні знання, ерудиція, досвід – це, безумовно, важливо, але є ще щось, що важко визначити вербально.

Особливий підхід, уміння пропустити музейні проблеми через себе, здатність здійснити селекцію та відбір творчо, нестандартно, без шаблонів. Що ще? А ще, мабуть, специфічна музейна інтуїція.

У цій статті наводився приклад з поминальними книжками – музейними предметами, що не стосуються воєнної історії, проте саме на них звернув увагу науковець у процесі комплектування, саме їх відібрав експозиціонер і перетворив на змістовні, багатоаспектні та емоційні експозити. Збирала ці документи і вміщувала їх в експозицію – одна й та сама людина: не вельми досвідчена, але блискуче освічена і творчо налаштована молода музейниця. Відтак, не завжди стаж і досвід є вирішальними у кінцевому результаті. Іноді новий погляд, новий ракурс сприяють і новій, сучаснішій інтерпретації фактів і подій. Наразі це неабияк важливо, адже нині у фокусі уваги істориків-музейників, а також експозиціонерів – не лише хроніка війни, мікроісторичні події, а насамперед – макроісторія, дослідження антропологічних проблем, показ музейними засобами Людини в екстремальних умовах, її відчуттів, почуттів, світосприймання, логіка її вчинків. Тому «нестандартні» експозити, «нетрадиційні» теми вимагають і «нетрадиційних» підходів.

У Національному музеї вже не одне десятиліття науковці-експозиціонери працюють над вирішенням цих питань. В ідеалі, відповідно до науково-методичних рекомендацій, зокрема провідних зарубіжних музеологів, куратор розробляє концепцію, художник створює образ, хранитель забезпечує тематичні експозити, методист-екскурсовод готує текст розповіді, ще багато фахівців залучаються до різних аспектів дійства, в результаті якого народжується нова експозиція або виставка. Це – в ідеалі.

У практиці Меморіалу, зазвичай, творча група – це декілька осіб, які здійснюють усі етапи створення нового експозиційного продукту – від концепції до презентації. Звичайно, умовна спеціалізація існує: хтось краще розробляє концепцію та готує музейні тексти; хтось селекціонує та відбирає фондний матеріал, адже система «КАМІС», на жаль, ще не вельми повна і досконала; хтось

ретельно працює з художником; хтось – презентує новий експозиційний твір. Як правило, цих людей не багато, але всіх їх – і заступника директора з наукової роботи, і науковця, і лаборанта можна об'єднати одним визначенням – музейник-експозиціонер.

Запорукою успішної експозиційної діяльності є те, що ніхто не нав'язує експозиціонеру стереотипів музейної роботи, він має свободу вибору, самостійність у рішенні, умови для розкриття творчого потенціалу. Жодна ініціатива не відкидається, пропозиції, зазвичай, підтримуються, а неминучі помилки «окупаються» бажанням реалізувати себе, працювати на користь музею.

Саме у такій атмосфері створювалася остання музейна експозиція та численні виставки, зокрема «Завтра була війна», «Ніл Хасевич: відомий і невідомий», «Контрасти окупації: Україна у нацистській неволі», «Родинна пам'ять про війну», «Український Схід» тощо.

Сьогодні можна констатувати, що відмітною рисою Національного музею є справжня унікальність колекції, помножена на творчість фахівців, що створили музей – насамперед експозиціонерів. Для того, щоб оволодіти цією професією недостатньо лише університетського диплому, хоча він є обов'язковим згідно з посадовими обов'язками. Багаторічний стаж теж не є запорукою фахової висококласності. Можна запам'ятати порядок виконання робіт і оформлення документації, можна навіть виробити деякі стереотипи, проте і це не вбереже від байдужості, схожості, показухи. Тоді що? І знову ми повертаємося до питання: експозиціонер, хто він?

Кожен потенціальний відвідувач музеїв знає чіткі, наукові, академічні експозиції, які набридають уже через десять хвилин огляду, бачив безліч експозицій, особливо краєзнавчих або природничих, схожих, як брати-близнюки. Тож яким має бути фахівець, від чого він залежить?

Думається, що відповідь на це питання пов'язане з місією музею загалом та його самопозиціонуванням, що поширюється на кожного співробітника.

Згадаймо, що у недалекому минулому музеї були зорієнтовані на кількісні показники «обслуговування населення». Подібна позиція прирівнювала музей до пральні або перукарні. Відповідними були і фахівці. Нині спостерігається інший крен – музей як Диснейленд. Директор Фонда Соломона Р. Гуггенхайма Томас Кренс прямо заявляє, що в наш час музеї працюють як парки атракціонів.

Зрозуміло, що в таких умовах не сформувані висококласного фахівця, музейну особистість, творчо налаштованого експозиціонера.

Наразі в Національному музеї, наприклад, серйозно замислюються щодо процесу виховання, «вирощування» особистості музейного співробітника, зокрема експозиціонера. Перед молодими фахівцями ставляться завдання, про які йшлося вище. Це – і освіта, і ерудиція, і творча налаштованість, і переосмислення досвіду

минулого. Говорити про власну музейну «школу» зарано, але колектив однодумців існує.

В усякому разі, науковці Музею чітко визначили для себе пріоритет автентичності перед копією, навіть дуже якісною, музейні критерії в підборі кадрів менеджерів і маркетологів, остаточну відповідальність за експозицію не дизайнерів, а експозиціонерів.

Складно працювати в музеї, вдвічі складніше в музеї, експозиція якого розповідає про війну. Понад 75 років пройшло з початку Другої світової. Що нового можуть сказати експозиціонери? Стільки вже усього було сказано: і гучні гасла, і дзвінки клятви, і талановиті вірші, і пісні, і п'єси, і книги, і кінофільми...

Що має бути найголовнішим для експозиціонера, який відповідає усім тим якостям, про які йшлося, що стане лейтмотивом його творчої діяльності наразі, коли в Україні – війна? Мабуть, усім нам потрібна надія – у душі, у серці. А серце – хай пульсує, б'ється як маленький особистий набат, закликаючи до миру, толерантності, творчості. То, може, головною рисою справжнього експозиціонера має стати неспокійне серце? Звичайно, це – дискусійна теза, але те, що навіть професійній людині, яка має холодне, байдуже серце, немає місця серед експозиціонерів, перевірено часом і досвідом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Пер. з нім. В. Лозицький, О. Лянґ, Х. Назаркевич. – Львів: «Літопис», 2005. – 632 с.
2. Поляков Т.П. Мифология музейного проектирования или «Как делать музей?» – 2 / М-во культуры Р.Ф. Акад. переподгот. Работников искусства, культуры и туризма; Рос. ин-т культурологи. – М., 2003. – 456 с.
3. Томас Кренс. Сегодня музей работает как аттракцион // Музей. – 2006. – № 5, С. 23 – 24.